

Estils de vida en perill d'extinció

Els territoris sense vida, com els cossos, poden ser desintegrats o momificats. En ambdós casos, però, l'esperit s'esvaeix i només en queda el record. L'abandó del rerepaís va lligat a la pèrdua dels oficis tradicionals. En volen ser rescatats, però l'èxit és escàs. Els intents de reviscolament d'aquests espais van lligats a l'oferiment d'altres opcions. De l'essència quedarà, previsiblement, el no-res.

Per Manuel Lillo i Àlex Milian
Fotografies de Miguel Lorenzo i Jordi Play

JORDI PLAY

“**E**n aquest poble no ha canviat res. Res”. Són les 10 del matí i Bernardino Álvaro està assegut al seu banc. Pren el sol, que li ha atorgat una morenor que encara conserva a 92 anys. El camp no regala ombres als agricultors. Del banc va al bar, i del bar torna al banc. A Ares dels Oms, la major part dels 400 habitants són del seu perfil. En aquest municipi dels Serrans, cada any naixen tres persones i en moren deu. No és, però, la zona més afectada pel despoblament. Ares està envoltada per un munt de municipis que cada dia veuen passejar els seus darrers habitants. Tardaran a faltar. Una salut de ferro els garanteix una vida llarga. Però seran els últims. Entre altres coses, perquè tal com assegura *el Rubio*, malnom amb què coneixen Bernardino, “res no ha canviat”. La resistència als canvis en aquests pobles els ha garantit encanteri i caducitat a parts iguals.

Ares encara té vida. Manté una escola rural agrupada que comparteix docents amb els col·legis de tres localitats adjacents: Titaigües, la Iessa i Alpont. L'últim d'ells, per la seua ubicació estratègica —és zona fronterera

amb Aragó i Castella— va ser vila reial amb dret a vot a les corts en temps de l'antiga corona catalano-aragonesa. Parlen el castellà, perquè son la *xurreria*: la part del País Valencià repoblada per aragonesos a partir del segle XIII. Entre tots els municipis esmentats no apleguen als 1.800 habitants. Els serveis es mancomunen, perquè els recursos són escassos. L'institut és a Alpont. Les urgències, a Titaigües. Els autobusos funcionen com els taxis: si un veí el necessita, telefona i el rep. Però el risc és ben alt. Qualsevol contratemps no serà atès per una ambulància en menys de mitja hora. Tot i així, el Rubio no vol marxar. El poble ofereix poc, però és tot el que li queda: vol morir allà d'on mai no ha volgut eixir. Molts coetanis han marxat a residències forçats pels seus fills, temorosos del remordiment que els podria causar una mort sobtada, facilitada per l'aïllament. Però hi ha qui prefereix això a passar els últims anys en un entorn desconegut. L'atenció no compensa.

Al País Valencià també hi ha territoris catalanoparlants que experimenten aquest fenomen. És el cas dels Ports, una comarca marcada per una orografia esquer-

JORDI PLAY

JORDI PLAY

JORDI PLAY

A l'esquerra, Lluís Llobet treballa al despatx del Centre d'Art i Natura de Ferrera. A la dreta, dalt, Vanesa Freixa, impulsora de l'Escola de Pastors i de l'empresa Montanyanes al Pallars Sobirà. A sota, Jordi Abella, director de l'Ecomuseu de la vall d'Àneu.

→ poblats per animals que no faciliten ni tan sols l'autoabastament. Els aliments els compren als ultramarins, que també desapareixeran amb els últims habitants. Els millors queviures els traslladen des de Terol, ubicada a 90 km. Així ho explica Paco Moreno, natural d'un poble de Conca però establert a Ares des que era un xiquet. Allí és conegut com el Maestro, perquè va ser professor a l'escola. A més, justifica el seu malnom pel seu coneixement. Domina a la perfecció tots els detalls històrics, socials i polítics de la seua comarca.

Les carreteres que connecten tots aquells nuclis són difícilment transitables. És impossible recórrer 15 quilòmetres en menys de mitja hora. Per una passeja Jaime Vilar, natural del Collado. Als seus 80 anys manté l'ofici de pastor. Ofereix la millor fotografia local d'aquell indret: canta jotes i maneja el ramat al seu gust. Un gos obeeix l'ordre de reagrupar les ovelles quan trenquen la filera uniforme. La seua eficàcia és infal·lible. Vilar té tres fills, i dos d'ells han deixat enrere els seus orígens. Un és conductor de metro a València. La filla és carnissera a Titaigües. I al tercer en discòrdia, Toni, el va voler esglaiar.

Toni ha aparcats el seu tractor en un carrer ample de l'aldea. És al bar, el Teclclub, regentat per María Ángeles Templado, natural de Conca però veïna

d'Alpont. Reconeix que el local no continuaria obert sense l'ajuda de l'Ajuntament. Dècades enrere, aquell espai servia per reunir les famílies que volien veure la televisió, quan l'aparell no s'havia generalitzat. El nom i l'estructura de la taverna romanen. Allí passen els anys, però no el temps. Les mans de Toni són ben dures. Quan parla, crida ben fort i els cops damunt de la taula sobten pel soroll. "Mon pare volia acollonir-me. A mi!". Riu amb força i continua amb el discurs. "Quan jo eixia d'escola, anava a la granja per cuidar els animals. I per llevar-me la meua afició, mon pare m'obligava a estar hores i hores treballant. Però res, jo sóc molt cabut".

Són les 11 del matí i Toni es pren un *vaqueret*, un got de whisky a mig camí entre el glopet i la copa. És el seu esmorzar diari. "Tu penses que jo puc voler aquesta vida per als meus fills? El meu és un cas especial", confessa. "Als meus fills no els puc veure quasi mai. Si faig un viatge de vacances no me'n puc anar més d'una setmana. Isc d'ací per la meua dona. Amb ella sí que he tingut sort, perquè accepta la meua vida. Quan estic fora del poble només penso si alguna ovella deu estar parint. No puc marxar més d'una setmana, no en sóc capaç". El seu bestiar és el que passejava son pare per la carretera. Els fills viuen amb la mare a Titaigües, i no els

pot veure cada dia. "La primera vegada que el meu fill gran va veure els animals, va plorar com un boig. No saps l'alegria que em va donar", recorda. El seu xiquet va nàixer el mes de desembre. La dedicació de Toni és tan exigent que va buscar de tenir-lo cap al mes d'octubre, quan menys treball li donen els animals. No va poder ser.

Dins del bar l'acompanyen la propietària i un altre senyor, veí de Xelva, la capital dels Serrans. Ningú no discuteix els arguments de Toni. Tots asseveren. Toni Villar ven la carn dels seus animals a l'escorxador d'Albentosa, a la província de Terol. Abans l'ofici era dur, però estable. No comptava amb les complicacions d'ara. "La burocràcia ens ofega, és impossible treballar amb tantes condicions". Mantén la tradició laboral és un objectiu perseguit pels partidaris de reanimar aquests territoris. Però els ramaders genuïns dels petits pobles dels Serrans no recomanen el relleu. Gens ni mica.

Un criteri, però, que no és compartit en tot el rerepaís. Vanesa Freixa és natural de Rialp, municipi del Pallars Sobirà. Des de fa deu anys es dedica a revifar l'activitat tradicional per tota la comarca. Un dels instruments que va crear per aconseguir-ho és l'Escola de Pastors, encara activa, amb alumnes d'arreu de Catalunya. "Al poble, la majoria de gent

A l'esquerra, Felipe i Miguel Ángel Aparicio, veïns de la Pobla de Sant Miquel, al Racó d'Ademús. A la dreta, dos obrers de Sant Vicent del Raspeig (Alacantí) construeixen un habitatge a Alpont (Serrans) per a un matrimoni benestant de València ciutat.

amb una barreja d'humor i reserva. Aquesta actitud és l'arqueologia viva d'un passat que no tardarà a fugir de molts pobles valencians.

Llampades de resistència

Però hi ha oportunitats de reviscolament. Jordi Abella, director de l'Ecomuseu de les valls d'Àneu, al Pallars Sobirà, indica que el gran objectiu és fixar la gent jove als pobles. No és una tasca fàcil, però recorda que "als anys 60 no es concebia cap futur, i ara hi ha una nova dignificació, una reivindicació del territori que convida a buscar oportunitats per als emprenedors". Entre aquestes opcions hi ha la del teletreball, assenyalava Abella, malgrat les dificultats de connexió a internet que hi ha en aquests llocs. El turisme rural sembla que s'adapta més a l'economia que no els oficis tradicionals. Unes zones, cal dir, tendeixen més a buscar solucions que no altres. En totes, però, hi regna la nostàlgia dels forans, que defensen el manteniment d'una forma de vida que desconeixen i en molts casos no assumiran.

La seducció de les ciutats a l'hora d'oferir treballs i serveis ha deixat els pobles petits, en molts casos, dificultats per transmetre una concepció realista d'allò que poden oferir. En molts pobles, la petita economia local es troba en perill d'extinció perquè no s'han donat els al·licients per revifar-la. Al Parlament de Catalunya s'ha aprovat recentment una moció per assolir la igualtat entre els nuclis rurals i els urbans per complir amb el programa de cohesió territorial dissenyat per la UE de cara al 2020. Al País Valencià, el treball està encara molt endarrerit. Per pal·liar l'oblit s'hi generen debats que provoquen il·lusió i escepticisme al mateix temps. L'encert o el fracàs de les polítiques atorgarà a aquests llocs vida i futur o buidor i silenci. A hores d'ara, la segona opció és més probable. ●

El despoblament, a debat

La qüestió del despoblament no sols ha servit d'inspiració per a la literatura més mil·lenària. Aquest fenomen també ha estat motiu d'estudi acadèmic. Entre estampes idíl·liques i realitats desconegudes, els experts admeten la complicació de mantenir la naturalesa de molts indrets. Les dificultats laborals i la llunyania dels serveis provoquen les migracions.

Alguns, però, exigeixen facilitats per garantir la supervivència d'uns espais que, geogràficament, ocupen la major part del país.

Per Manuel Lillo i Usechi
Fotografies de Miguel Lorenzo

Molts dels territoris despoblats mantenen la seua funció econòmica gràcies a un turisme estacional que els revitalitza. Tothom, però, és conscient que aquesta pràctica no en garanteix la supervivència. Ni tan sols assegura el manteniment dels trets que diferencien certs indrets com a zones amb atractiu, que contrasten amb l'entorn frenètic de les ciutats. El turisme és un gran suport per a la conservació, però també es pot convertir en un enemic de la singularitat. Els experts solen defensar l'alternativa econòmica turística al mateix temps que protesten per no haver estat capaços de generar-ne una altra.

De fet, és una de les denúncies de Luis Romero, professor de geografia a la Uni-

versitat de València. El docent resum l'evolució del despoblament com la "crònica d'una mort anunciada", tot i que es nega a identificar aquesta pronosticable mort com a *natural*. "Molts economis-

tes afirmen que alguns territoris, com les empreses no rendibles, tendeixen a morir i a tancar". "Contra la natura, igual que contra el mercat, no s'hi pot fer res, diuen". Per a Romero, però, aquesta mort es tràgica.

"El que passa al País Valencià i en alguns punts de Catalunya no és normal: a la resta d'Europa no es donen densitats de població tan baixes".

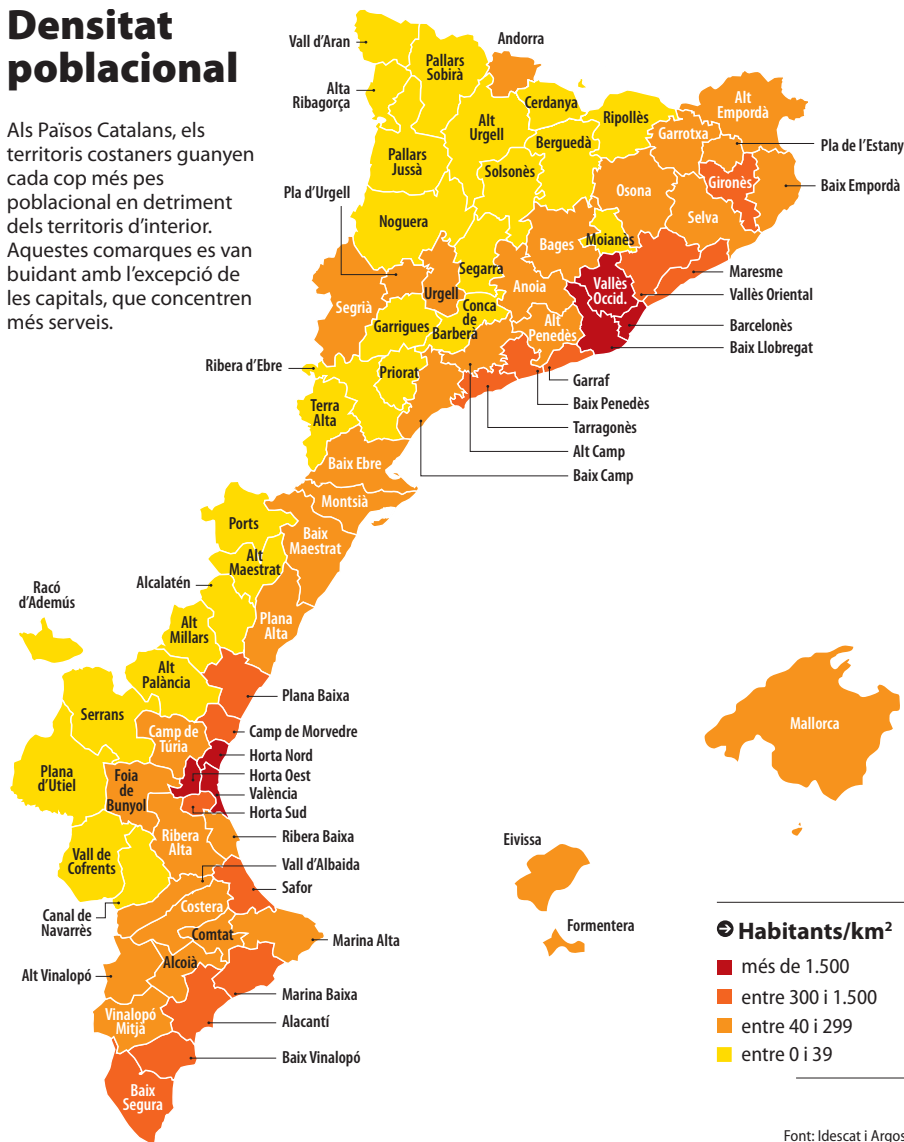
"Ahora", continua el professor, "l'èxode rural que s'ha anat donant ací figura entre els més exagerats i curts de tot Europa".

Segons l'esmentat testimoni acadèmic, la situació té un culpable. "Ja fa quaranta →

Densitat poblacional

Als Països Catalans, els territoris costaners guanyen cada cop més pes poblacional en detriment dels territoris d'interior. Aquestes comarques es van buidant amb l'excepció de les capitals, que concentren més serveis.

Font: Idescat i Argos

→ anys de la democràcia i de les polítiques públiques, i, malgrat els incentius al turisme rural i a l'agricultura, aquests espais no han parat de perdre habitants". La tendència, però, no ha estat uniforme en tots els territoris al llarg del temps. El Pallars Sobirà és la comarca amb menys densitat de població de tots els Països Catalans, amb 5,1 habitants per quilòmetre quadrat. En total, la demarcació reuneix 6.986

persones censades als seus 15 municipis. En temps de prosperitat econòmica, la xifra va fregar els 7.700 habitants, resultat d'un creixement del 42% des de 1991. El sector de la construcció havia adquirit tals aires d'omnipotència que havia fet reviscolar, fins i tot, els pobles més apartats de la percepció ciutadana. Un factor que va provocar, tal com detalla Isabel Pujadas, catedràtica de geografia humana

a la Universitat de Barcelona, que a "les comarques que havien estat poblacionalment regressives a Catalunya des de finals del segle XIX hi hagués una reversió entre l'any 2000 i 2008". Totes van augmentar el seu nombre de veïns.

L'antull dels més poderosos

Però tan bon punt va cloure aquella dinàmica efímera amb pretensions eternes, el Pallars Sobirà va perdre gairebé la meitat dels habitants que havia rebut durant aquella conjuntura que va deixar edificis inacabats, aturats per l'esclat de la bombolla. De transformació, però, sí que n'hi va haver. Antics corrals van ser convertits en edificis d'altura, reflexos dels capricis dels urbanistes que els van manar

construir per posteriorment habitar-los. La febre va ser tan alta que, fins i tot, es va arribar a dir que "el futur del Pallars es decidia a la llotja del Santiago Bernabeu". Ho afirma Josep Maria Bosch,

doctor en geografia per la Universitat de Barcelona. La seua tesi doctoral està basada, precisament, en un ampli estudi poblacional sobre el Pallars Sobirà.

Aquesta frase guanya sentit si es coneixen els atractius turístics de la comarca, limítrofa amb la Vall d'Aran i amb l'estació d'esquí de Baqueira-Beret, freqüentada pels màxims executius de l'Estat espanyol. Abans de l'esclat de la bombolla, la comarca es va beneficiar d'un procés intens de rehabilitació que no va poder ser conclòs. El tall sobtat també va frenar el finançament, la demanda i tots els elements de creixement dels quals s'havia anat nodrint el Pallars Sobirà. Efectes com l'esmentat també els han experimentat d'altres comarques com ara l'Alt Millars, l'Alt Maestrat o els Ports, tot i que el seu repoblament no estiguera relacionat amb els projectes de les classes més benestants. Ciutadans extracomunitaris van trobar habitatge assequible i treballs aparentment duradors en les comarques remotes que van acabar

MOLTS INDRETS QUE ES VAN BENEFICIAR DE LA BOMBOLLA IMMOBILIÀRIA VAN RESTAR OBLIDATS QUAN VA ESCLATAR

Imatge de la Poble de Sant Miquel, al Racó d'Ademús. Amb només 64 habitants censats, els seus carrers són desèrtics, silenciosos, desgastats i, alhora, poètics.

MIGUEL LORENZO

abandonant quan la crisi els va assetjar. La permanència dels nous habitants en aquells nuclis llavors emergents no va estar exempta d'enfrontaments causats per les perspectives diferenciades entre els nadius i els ocupants. Per tot això, Luis Romero apunta que “les polítiques per atraure gent a nuclis despoblats solen ser un fracàs, perquè no se sap ben bé si una persona va a un poble perquè vol realment viure-hi o perquè fuig de l'atur”. Per això, l'efecte rebot és qüestió de temps. La gent busca treball i serveis, però marxa quan s'acaba l'al·licient.

Les mesures impulsades per reactivar les zones allunyades, doncs, han resultat un fracàs. Com sol passar, els criteris mercantils no busquen arrelament segur, sinó benefici immediat. I a llarg termini, els efectes són evidents. Precisament, aquest principi associat al lliure mercat ha estat, segons els experts, el que ha frustrat la possibilitat de mantenir una economia estable als pobles petits en risc de buidor. Josep Maria Bosch explica que “països com ara Suïssa tracten de mantenir un mínim de famílies dedicades a la ramaderia, però això aquí no s'ha fet”. “Guanyar-se la vida com a pagès és molt dur i s'ha vist que, amb el pas del temps, productes tradicionals com la llana, la carn, la llet o la fusta tenen un valor relatiu en un mercat globalitzat”. Bosch proposa la idea d'estimular els punts abandonats “consumint els seus productes per fer valer la qualitat dels aliments i també l'activitat tradicional ramadera”. Però les virtuts més evidents d'aquests territoris, que podrien repercutir en beneficis comuns, tampoc no s'han volgut aprofitar. Els criteris mercantils també arranquen les exclusivitats.

La conclusió de Bosch, però, és que l'ocupació del Pallars Sobirà per part dels forans ha estat positiva, “perquè molts pobles estaven a punt de desaparèixer”. Una caducitat que, segons sembla, tornarà a tenir data pròxima després de la fugida poblacional referenciada, motivada per la crisi. L'agricultura intensiva n'ha pres protagonisme. Les capitals de comarca, que cobreixen els serveis

socials bàsics, han atret gran part dels antics habitants dels nuclis que ara resten en espera de la desaparició dels seus últims habitants, víctimes de l'envelliment. Tot això, segons Isabel Pujadas, s'està produint malgrat els esforços de l'administració. “Distints departaments de la Generalitat de Catalunya han tractat de revitalitzar l'interior. Avui, no hi ha poble que no hagi millorat les condicions de confort, habitatge, residencials i de serveis i, si hi ha pobles que no tenen res de tot això, és perquè ho tenen tot a deu quilòmetres de distància: un centre sanitari, una escola o el servei cultural que sigui”.

En canvi, Luis Romero no és tan condescendent amb les polítiques aplicades al País Valencià. “A Catalunya, des de l'any 1983 s'han aplicat plans territorials que buscaven assolir la normalitat en aquestes zones”. “Al País Valencià, els diners només han anat a les capitals provincials i no han cuidat qüestions com l'agroturisme, que sí que s'ha mirat a Catalunya”. Romero afegeix que “per primera vegada tenim un president —Ximo Puig, natural de Morella, capital dels Ports— procedent d'un entorn com aquest que, malgrat això, no ha pres cap determinació per capgirar la situació”.

Els principals afectats, els habitants de les zones en perill de despoblació, semblen conscients de la desigualtat que pateixen, però es conformen amb poc. Així ho entén Paco Cerdà, periodista i autor del llibre *Los últimos: voces de*

la Laponia española, que estudia el fenomen a nivell estatal. “Són feliços, perquè, si no ho foren, haurien abandonat aquesta forma de vida, tal com han fet la majoria dels seus veïns”, argumenta el redactor de *Levante-EMV*. Cerdà fa una crida per assumir el que de veritat ofereixen els indrets apartats i així poder recuperar-los coneixent-ne la realitat. “Hi ha moltíssimes desigualtats que anul·len la imatge romàntica que molts atorguen a als espais deshabitats”, rebla el periodista.

A l'últim, d'una manera o una altra, els espais més despoblats acabaran desapareixent. Uns restaran abandonats, sense vida al damunt i sense una activitat que els atorgue una percepció d'existència. D'altres s'acoblaran a la dinàmica turística determinada per les modes, subjectes a demandes comunes i a desitjos creats per les grans empreses que en puguen traure partit. Mantindran, en tot cas, el tret de la inaccessibilitat, perquè la inversió pública en aquestes zones no sembla gens imminent. Sí que sembla inajornable la desaparició de les particularitats de molts pobles —no tots— en fase d'extinció. És una mort natural, víctima de les facilitats que ofereixen les ciutats. Si es podria haver optat per una altra solució sembla un debat estèril. Perquè, a hores d'ara, tota rectificació és, gairebé, impossible. Fins i tot els nadius de molts pobles extraviats assumeixen l'extinció. Són feliços entre les dificultats, però no volen la seua vida per als seus descendents. ●